

МИЛОРАД ПАВИЋ У ЈАПАНУ

Српска књижевност први пут је представљена у Јапану објављивањем српских народних прича. Најпре је 1906. године Иваја Сазанами, истраживач народне књижевности и зачетник жанра дечје књижевности у Јапану, у склопу едиције „Бајке света” („*Sekai otogibanashi*”) као 81. од укупно 100 томова ове серије приредио збирку јужнословенских бајки.¹ Потом је 1920. објављена књига *Српске бајке (Serubiya otogibanashi)*,² а 1929. збирка *Српски миџови и леџенде (Serubiya no shinwa densetsu)*.³ Уредник *Српских бајки*, Реиџо Иде написао је у предговору да су српске народне приче већ доста превођене на јапански, те да му је због тога било тешко да пронађе нове, непреведене. Он је, такође, констатовао да су српске народне приповетке већ прилично познате у свету. Прво у свету, онда у Јапану. И дела Милорада Павића на исти начин су стигла код нас.

Јапан је први пут дошао у додир са светом Милорада Павића преко енглеског језика, што на неки начин и указује на ауторову светску славу. Не само да су два превода Павића на јапански урађена са енглеског, него је и први извештај о његовом стваралаштву у Јапану настао из пера Мотојукија Шибате (Motoyuki Shibata), једног од најпознатијих професора и преводилаца енглеске књижевности. Шибата, који је у необичној, критичкој рубрици „Информације о новим књигама у Америци и Паризу” у часопису *Marie Claire Japon* публици представљао стране књиге које нису преведене на јапански језик, обја-

¹ *Sekai otogibanashi: Minami Surabu no bi (Бајке светја: јужнословенске бајке)*, приредио Sazanami Iwaya, Tokyo, Nakubunkan, 1906.

² *Serubiya otogibanashi (Српске бајке)*, приредио Reicho Ide, Tokyo, Tokyo Asakusa shuppansha, 1920.

³ *Serubiya shinwa densetsu (Српски миџови и леџенде)*, приредио Takeo Matsumura, Tokyo, Kindaisha, 1929.

вио је први приказ дела Милорада Павића 1991, две године пре првог јапанског превода, и то под дугим насловом: „Павићев роман који је тешко сажети: преплитање супротности као што су мушкарац—жена или отац—син, у које је utkана и судбина модерне Југославије”.⁴

Овај приказ није био посвећен роману *Хазарски речник*, првој и светски познатој Павићевој књизи, већ о његовом другом делу *Предео сликан чајем*. Хронолошки, Шибатин приказ се појавио након објављивања енглеског превода те књиге 1991. Шибата је, међутим, добро разумео значај и вредност првог Павићевог дела, па је свој приказ почео описом *Хазарског речника*:

Најинтересантнији роман који сам прочитао у последњих годину-две је књига Милорада Павића, професора Универзитета у Београду, *Хазарски речник* (енглески превод 1988). У оригиналу написана на српскохрватском језику, ова књига у фасцинантној форми троделног речника говори о историји народа који је ишчезао пре више стотина година при том се ослањајући на полемику научника о значењу сна некадашњег владара тог народа. Реч је о низу чудесних и фантастичних прича у којима аутор вешто користи атрактивне мотиве као што су сан, огледало, алтер его или ђаво. Поврх тога овај роман има две верзије, мушку и женску, које се садржински разликују само по једном пасусу, што је изненађујуће. Има се утисак да је аутор заиста написао књигу о каквој је Борхес само сањао.

Друго Павићево дело, *Предео сликан чајем*, чији се енглески превод тек појавио, јесте кад је у питању изненађење, можда за нијансу скромније од претходне књиге. Но ова оцена важи само у поређењу са другим делима истог аутора — сама књига је високог стваралачког нивоа, односно, спортски речено, мада није *хомран* у којем је лопта избачена из (бејзбол) стадиона, јесте *хомран* у којем је лопта досегла врх трибине...

...Надам се да ће се ускоро појавити преводи ових књига на јапански.⁵

У складу са Шибатиним надама, први превод Павића у Јапану појавио се убрзо, 1993. године, а објавила га је издавачка кућа из Токија Согенша (Tokyo Sogensha). То је био, укупно, двадесет пети превод те књиге у свету. Јукио Кудо (Yukio

⁴ Motoyuki Shibata, „Youyaku shidurai Pabicchi no shosetsu: otoko-onna, chichi-musuko to itta nikoutairitsu wo samazamana katachi de orikomitsutsu, saraniha kindai uuugo no meiun mokaramenagara kataru shosetsu” („Павићев роман који је тешко сажети: књига саздана преплитањем супротности као што су мушкарац—жена и отац—син, у коју је utkана и судбина модерне Југославије”), Tokyo, *Marie Claire Japon*, април 1991, 407.

⁵ Motoyuki Shibata, исто.

Kudo), који се специјализовао за словенску књижевности и који је нарочито познат по преводу *Сабраних дела Бруна Шульца*, превео је *Хазарски речник* са енглеског и француског, користећи се при том, по његовим речима, „хрватском” и немачком верзијом. То да превод није био урађен са оригинала, с обзиром на мали број стручњака за српскохрватски језик у Јапану, није било чудна појава. Неколико других најбољих романа српске књижевности такође нису били преведени са српског: *На Дрини ћурија* Иве Андрића, на пример, преведена је са немачког (*Dorina no hashi*, превео Kewi Matsutani, Токуо, Kobunsha, 1972), дела Миодрага Булатовића *Црвени џејшао лејши њрема небу* са енглеског (*Akai ondori*, превео Kenkichi Kamijima, Токуо, Nakusuissha, 1966), а *Херој на маџарцу* са немачког (*Roba ni notta eiushi*, превео Kazuo Ookubo, Токуо, Kobunsha, 1966). Преводилац Кудо, заљубљен у *Хазарски речник*, хтео је да своје одушевљење Павићевом књигом што пре подели са јапанским читаоцима па се одлучио да је сам преведе. У поговору он је написао: „Не могу да вам опишем како је чаробна ова књига. Сигуран сам да ће читаоци то осетити исто као и ја. То вам обећавам”.⁶

Као што је Кудо и обећао, критичари и читаоци у Јапану су били очарани *Хазарским речником*. Чим се роман појавио у књижарама широм Јапана, прикази о њему почели су да излазе један за другим. Међу ауторима је био и Мицујоши Нумано (Mitsuyoshi Numano), вероватно најпознатији јапански књижевни критичар и професор. Он је у часопису *Шукан џендаи* (*Shukan gendai*) написао:

„Књига *Хазарски речник*, наслова који наводи на помисао да није реч о роману, написана од стране српског писца Милорада Павића за чије се име не зна у Јапану — ово ће вас можда натерати на помисао да се уздржите од читања, али, заправо, реч је о сјајној књизи. Поштено говорећи, ја у последњих десет година нисам прочитао тако чудесан роман. И заиста, књига оваквог квалитета појави се једном у десет година. Интересантно је да се такво дело појавило са „периферије” Европе. Разлог зашто је преведено на језике западних земаља и тамо прихваћено са великим ентузијазмом је управо то што је на посусталу и онемоћалу књижевност Западне Европе имало ефекат попут инјекције адреналина...

Пошто је књига написана у форми „речника” и нема конзистентан заплет, читаоци ће се вероватно осећати као да су за-

⁶ Yukio Kudo, „Atogaki: Kaisetsu ni kaete” („Поговор: уместо објашњења”), Milorad Pavić, *Haazaru jiten* (*Хазарски речник*), превео с енглеског Yukio Kudo, Токуо, Токуо Sogensha, 1993, 368.

лутали у лавиринту пријатног али и страшног сна у којем сцене брзо смењују једна другу, а то је, по свој прилици, управо и била намера аутора. Но, није потребна даља расправа, довољно је просто дивити се свакој од поетских фантазија расутих по читавом „речнику”. Ако узмемо да читава књига представља један сан, онда је то сан из кога не желим да се пробудим.⁷

Међу бројним другим приказима у новинама и часописима можемо поменути онај ауторке Ацуко Суга (Atsuko Suga), чувене списатељице и преводиоца италијанске књижевности, која у листу *Маинићи шимбун* (*Mainichi Shinbun*) пише:

Постоји књига која у мени, када је читам, изазива једну врсту хемијске реакције, те проузрокује фина померања и девијације у мом начину размишљања и гледања на ствари које трају сатима и данима, или можда много дуже. *Хазарски речник* у себи садржи неки такав отров који љубитељима романа омогућава да се опију колико год желе...

Ова књига написана у небичној форми „речника” може се читати као фантастична прича али и као и теорија романа претресена из различитих углова а, као што је и сам аутор написао, интересантна је и ако се чита тако што је сами компоњујете као укрштене речи или Рубикову коцку.⁸

Када се погледају прикази *Хазарског речника* у Јапану, могу се уочити два главна разлога зашто је та књига очарала јапанске читаоце. Они су с једне стране обратили пажњу на необичну форму и, с друге, указали на тему ишчезлог народа.

Као што се види у горе наведеним приказима, форма „речника” омогућава читаоцима да уживају јер им даје прилику да сами саставе причу по свом нахођењу, без одређеног почетка и краја, повезујући одреднице као неку врсту хипертекста. Поред овога, форма има још један, важнији смисао. Она је, наиме, омогућила интегрисање ове књиге у светску књижевност путем превода.

Према речима преводиоца Кудоа, постојала су два избора у вези са формом ове књиге на јапанском језику. Један је био писање водоравно, са лева на десно, са одредницама поређаним по угледу на „хрватску верзију”, а други је писање вертикално, одозго на доле, са одредницама поређаним по реду ја-

⁷ Mitsuyoshi Numano, „Horobosaretaminzoku no rekishi wo daizai ni yutakana kisou to guui de gendai wo utsu” („Данашњица устрељена богатом фантазијом и алегоријом која за тему има историју ишчезлог народа”), Токуо, *Shukan gendai*, 12. јун 1993, 114.

⁸ Atsuko Suga, „Hazaaru jiten” („Хазарски речник”), *Mainichi Shinbun*, 17. мај 1993.

панске азбуке. Уопштено говорећи, традиционална форма писања текста у јапанском језику је вертикална, одозго на доле, али је Кудо извесно време разматрао идеју да превод пише водоравно, зато што је то форма која се у Јапану користи у стручним текстовима, а нарочито у есејима или речницима и енциклопедијама о западњачкој култури. Узимајући, по својој прилици, ауторову жељу у обзир, Кудо се коначно одлучио за вертикалну форму, односно форму у којој слова подсећају, по речима аутора Павића, „на кишу која пада”.⁹

Сваки превод *Хазарског речника* има своју оригиналну форму, која се разликује од других по начину писања и редоследу одредница. То је једна од чари ове књиге. Као што професор универзитета Колумбија Давид Дамрош (David Damrosch) каже у својој књизи *What is World Literature* (Princeton University Press, 2003), *Хазарски речник* је постао део светске књижевности зато што је у њу интегрисан путем превода.

За разлику од форме, која је опчинила цео свет, тема ишчезлог народа, Хазара, нарочито је привукла пажњу јапанских читалаца који воле историјске романе. У лавиринту фикције и чињеница, они су настојали да се приближе истини. Захваљујући тој оријентацији у Јапану је после *Хазарског речника* објављен превод књиге *Хазари* (1996),¹⁰ руског археолога С. А. Плетњеве. Преводилац ове књиге на јапански, Шун Широта, након што је прочитао Павићев роман изразио је мишљење да је Јапану потребна поуздана, општа књига о Хазарима. Издавачка кућа Шинџоша (Shinchosha) прихватила је мишљење овог ревносног преводиоца и штампала књигу руског археолога. Тако је *Хазарски речник* у Јапану допринео развоју не само теорије романа већ и студија о историји Хазара.

Грозница за делима Милорада Павића није престајала. Годину дана након појављивања *Хазарског речника*, поменути професор Нумано објавио је своју преписку са Павићем у часопису *Бунџеи* и тако представио аутора *Хазарског речника* јапанским читаоцима. Нумано се дописивао са још 19 писаца у свету и касније то искористио за књигу под насловом *Писмо за Уџојију — двадесет џласова светске књижевности* (*Yutoria eho tegami*, Токуо, Kawade shobo shinsha, 1997). Нумано је приредио још једну књигу: *Збирка стварањних њрича из Источног Евроје* (*Touou kaidan shu*) у јануару 1995. Та књига од српске

⁹ Kayoko Yamasaki, „Kishu, Pabicchi — serubiya no kisou to jojou” („Киш, Павић — Српска фантазија и лирика”), *Sekai no bungaku*, Shukan Asahi hyakka 77, јул. 2001, 203.

¹⁰ S. A. Pletneva, *Hazaaru — Nazo no teikoku* (*Хазар — тајанствена империја*), превео Shun Shirota, Tokyo, Shinchosha, 1996.

књижевности садржи одломке *Хазарског речника* као и приповетку *Жена од слонове кости* Иве Андрића и *Огледало нејознајтог* Данила Киша. Још важније, у њој се налазе и одломци *Рукописа нађеног у Сарагоси*¹¹ Јана Потоцког који је послужио као једна од основних мотива за *Унутрашњу страну вејра*, трећи роман Милорада Павића. Пошто је Нумано већ тада знао да ће јапански превод тог романа бити ускоро објављен, можемо претпоставити да је тиме хтео да јапанске читаоце припреми и позове да га прочитају.

У оваквој атмосфери ишчекивања новог романа Милорада Павића, у фебруару 1995, односно само две године након првог превода његових књига, појавио се и превод *Унутрашње стране вејра* од истог издавача. Ђунко Аоки (Junko Aoki), преводилац енглеског језика, као ученица Кудоа, узела је на себе задатак да преведе ову Павићеву књигу. Оно што је на њу у највећој мери скренуло пажњу јапанских читалаца је изузетно необична форма, јер је књига потпуно иста на обе стране, односно има потпуно идентичне корице. Јапански писац, Тацуаки Ишигуро (Tatsuaki Ishiguro) пише о збуњености коју је осетио кад је чуо за то:

„Молим вас да напишете критику романа који се може читати са обе стране.”

„Са обе стране? Шта то значи?”

„Другим речима, та се књига може читати и ако је окренете наопачке.”

„Молим!?!?”

Такав захтев сам примио и сад пишем приказ ове књиге, али ни сад након што сам је прочитао не знам како да је представим публици. Кад књигу отворите на уобичајен начин, ту почиње прича. Када је окренете и погледате полеђину — она је иста као и предња корица, а и одатле почиње друга прича. Кратко речено, две приче почињу са предње, односно задње стране књиге (при том се не зна која је предња а која задња, јер су потпуно идентичне) и срећу се у средини где се налази плави папир који их дели.¹²

Разлог што су Ишигуроа замолили да напише приказ Павићеве књиге, је тај што је он, слично Павићу, написао књигу која

¹¹ Jan Potocki, „Saragosa shukou — dai 53 nichī” („Педесет трећи дан Рукописа нађеног у Сарагоси”), превео Yukio Kudo, *Toujou kaidan shu* (*Збирка стварањих прича из Источне Европе*), приредио Mitsuyoshi Numano, Tokyo Kawade shobo shinsha, 1995, 11–26.

¹² Tatsuaki Ishiguro, „Nihonsha to gaisha no chigai — Kaze no uragawa” („Разлика између јапанских и страних кола — Унутрашња страна вејра”), *Tocho shinbun*, 20. мај 1995, 4.

има две насловне стране.¹³ У тој књизи са једне стране аутор почиње пишући вертикално, а са друге стране водоравно. Ишигуро наставља приказ Павићеве књиге на следећи начин:

Кад би јапански писац објавио овакав роман у данашњем Јапану, ја као писац који воли да пише водоравно, могу да замислим каква би била реакција. Неко би сигурно критиковао како „нема потребе” за тако нечим. У Јапану, чим се нешто напише водоравно постави се проблем „потребе”, односно има много људи који не могу да разумеју жељу за игром. Ми не пишемо романе просто из „потребе” — то је нешто што озбиљни људи не разумеју.¹⁴

У овој критици Ишигуро се жали на конзервативизам јапанских интелектуалаца, а не помиње садржај Павићовог романа. То може да се протумачи тиме да је форма романа или сувише упадљива, или да Ишигуро није у довољној мери схватио садржај романа или да му, пак, он није био интересантан. *Унушрашња сџрана вејтра* састоји се од приче о зидару Леандру који ради у 17. веку у Србији и приче о студенткињи хемије Хери која живи у 20. веку у Београду и Прагу, заснованим на грчком миту о Хери и Леандру. За јапанске читаоце који немају пуно знања о том грчком миту као ни о историји Срба, можда је донекле тешко да од срца уживају у том роману. Ово можемо видети по још једном примеру, приказу у листу *Маунићи шимбун* у којем Такеши Сетогава (Takeshi Setogawa), књижевни критичар, каже:

Могуће је да је до овог нераздевања дошло у прелазу са српског, преко енглеског, на јапански. Или је можда реч о двосмислености језичког израза. Можда, и сам аутор пише без довољно разумевања. Не, радије, и вероватније од свега је да је проблем у недостатку разумевања на страни читаоца.

¹³ Та књига нема наслова и започиње реченицом „Другог маја 3. године ере Хеисеи др Нобухико Мјођи који је нагло умро од синдрома стечене имунолошке дефицијенције...” (Ова реченица је из практичних разлога од стране издавача усвојена као наслов и исписана на корици књиге). Ишигуро је захваљујући овом роману номинован за „Награду Акутагава” која је најпознатија књижевна награда у Јапану. Кензабуро Ое, добитник Нобелове награде за књижевност, оценио је тај роман као инвентивно дело које је променило јапанску књижевност. Ishiguro Tatsuaki, *Heisei 3 nen 5 gatsu 2 ka, koutensei men'eki fuzen shokogun nite kyusei saretu Myoji Nobuhiko hakase, narabini (Друго маја 3. године ере Хеисеи др. Нобухико Мјођи који је нагло умро од синдрома стечене имунолошке дефицијенције...)*, Токуо, Fukutake shoten, 1994.

¹⁴ Tatsuaki Ishiguro, „Nihonsha to gaisha no chigai — *Kaze no uragawa*” („Разлика између јапанских и страних кола — *Унушрашња сџрана вејтра*”), *Tosho shinbun*, 20. мај 1995, 4.

Постоји само једна ствар коју сам добро схватио. То је чињеница да је овај роман преокренуо чин читања путем ових књижевних изума.¹⁵

Као и Ишигуро, Сетобава је схватио важност форме у Павићевој роману, али не и његов садржај. Поред тога може се рећи да је Сетобава овим речима на скроман начин исказао незадовољство преводом, са обзиром да се у јапанским критикама иначе ретко помињу недостаци превода. Књижевне критике у листу *Маинићи шимбун* најутицајније су у Јапану и чини се је да је Сетобавин приказ био од преломног значаја, јер после *Унутрашње стране ветра*, нико није покушао да преведе неко Павићево дело индиректно са језика који није српски. Превођење Павићевих дела и иначе је довољно тежак задатак чак и када се то чини директно са српског, јер аутор користи много архаичних, необичних и оригиналних израза. Може се рећи да Сетобавин коментар одражава и тренутно стање у јапанском преводилаштву, односно тренд да се стриктно поштује језички израз оригинала.

У време када је у Јапану отпочело превођење књижевности са страних језика, у ери Меиђи (друга половина 19. века), Јапанци нису имали пуно знања о западним културама. Услед тога, у рецепцији стране културе и у превођењу је постојала тенденција да се страни текстови „јапанизирају”, односно тумаче, а не прецизно преводe. Након Другог светског рата, међутим, превладао је принцип активног представљања западних култура уз уважавање њихових особености, што подразумева и стриктно поштовање оригиналног текста. Треба и рећи да је у последњих неколико деценија све већи број стручњака за српски језик, те да постепено расте и број превода са српског оригинала. Тако су, на пример, Казуо Танака и Шигео Курихара (Shigeo Kurihara) превели више Андрићевих дела а Кајоко Јамасаки (Kayoko Yamasaki) књигу *Рани јади* Данила Киша (Токуо Согенша, 1995). Успешни напори ових стручњака оставили су јак утисак на јапанске читаоце и критичаре, па стога није необично да су они очекивали превод Павићевог дела са оригинала.¹⁶

Од објављивања *Унутрашње стране ветра* 1995, у Јапану није било превода Павића. Ипак, јапански читаоци њега нису

¹⁵ Takeshi Setogawa, „*Kaze no uragawa*” („*Унутрашња страна ветра*”), *Mainichi shinbun*, 20. март 1995, 11.

¹⁶ Нумано је, такође, у свом приказу *Унутрашње стране ветра* изразио жељу да прочита нова Павићева дела преведена на јапански директно са српског оригинала. Mitsuyoshi Numano, „*Kaze no uragawa*” („*Унутрашња страна ветра*”), Токуо, *Subaru*, мај 1995, 325.

заборавили. Кајоко Јамасаки написала је 2001. чланак који нам је дао кратку али тачну интерпретацију стваралаштва Данила Киша и Милорада Павића са многим врло занимљивим епизодама.¹⁷ И данас на Интернету можемо видети много људи како са нестрпљењем очекују нове преводе Павићевих дела. На задовољство јапанских читалаца, издавачка кућа Шораиша најавила је на службеном сајту¹⁸ да ће *Последња љубав у Цариграду*, четврти роман Милорада Павића, бити преведен 2009. на јапански језик са српског, као једна од књига у едицији „Имагинација у Источној Европи” („Тоиоу но соузоугуоку”).¹⁹ Преводилац ће бити Кеико Митани, једна од истакнутих професора српског језика у Јапану, која осим познавања језика поседује и знање о делима Павића, чије је приповетке већ превела и објавила на свом Интернет сајту. Отуд ћемо ускоро поново бити у прилици да уживамо у свету Милорада Павића, што ишчекујемо с радошћу.

¹⁷ Kayoko Yamasaki, „Kishu, Pabicchi — serubiya no kisou to jojou” („Киш, Павић — Српска фантазија и лирика”), *Sekai no bungaku*, Shukan Asahi hyakka 77, јул. 2001, 203.

¹⁸ <http://shoraisha.com/modules/tinyd2/index.php?id=1>

¹⁹ Ова серија већ има 2 тома. Danilo Kiš, *Sunadokei (Пешчаник)*, превела Ајако Оку, Куото, Shoraisha, 2007; Bohumil Hrabal, *Amarinimo sawagashii kodo-ki (Пребучна самоћа)*, превео Tatsuo Ishikawa, Куото, Shoraisha, 2007.